

В.Д. Бородінов, Ю.А. Пащенко

Донецький національний університет, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

У даній роботі автори виділяють психологічну основу нації, характеризують її основні складові: національну свідомість і самосвідомість, національні цінності, інтереси, національну культуру і мову, показують їх роль у житті науки. Також у статті розкриті системоутворювальні компоненти структури національної психології: національний характер, національний темперамент, національні традиції і звичаї.

Актуальність обраної теми дослідження можна обґрунтувати тим, що існуюча потреба у взаємодії та спілкуванні між людьми є об'єктивною основою життя нації. Ці відносини формуються в процесі етнічного розвитку, регулюються традиціями і нормами поведінки, прийнятими в даному середовищі, й удосконалюються в міру становлення й розвитку генезису самобутньої національної культури, мови і психології. Чим вища внутрішньонаціональна інтеграція, тим помітніші досягнення в усіх сферах життя, інтенсивніші соціально-політичні контакти.

Саме психологічне середовище закладає підвалини етнізації як процесу зачаткування, формування і становлення етнічних рис людини, проявлення складної сукупності психологічних чинників входження людини в етнічно означене суспільство, тобто етнічної соціалізації через засвоєння нею певних якостей.

Виходячи з усього вищесказаного, **мета даної статті** – показати, що психологічний аспект виступає важливим чинником у становленні та розвитку основних компонентів життя нації.

Досягнення поставленої мети можливе шляхом вирішення наступних задач:

1. Розкрити найважливіші психологічні складові життя нації: національну свідомість та самосвідомість, національні цінності та інтереси, національну культуру і мову.
2. Показати психологічні передумови цілісності нації.
3. З'ясувати системоутворювальні компоненти структури національної психології: національний характер, національний темперамент, національне почуття, національні традиції.

Основу вивчення психологічного аспекту формування нації було закладено у дослідженнях таких науковців, як Е. Ренан, Р. Бауер, М.О. Бердяєв, У. Коннор, Р. Емерсон. Також введена до наукового обігу низка нових наукових категорій, розроблені класифікації основних напрямків дослідження, етнонаціональної самосвідомості (Ю.В. Бромлей); формулювання її сучасних параметрів забезпечили розроблення системологічної концепції національної свідомості у контексті політичних процесів (І. Кресіна), що дає можливість її широкого застосування на аналогових засадах у різних царинах і напрямках психологічної науки. Незважаючи на це, у дослідженні національної самосвідомості намітилася ціла низка нових проблем різнопланового характеру. Передусім це стосується вдосконалення поняттєвого апарату, поглибленого розуміння семантичної структури явища (Г. Солдатова), його виявів у сучасному житті урбанізованої людини, кореляційних залежностей зі сферою підсвідомого, місця окремих чинників (мова і мовлення тощо) у формуванні самосвідомості, а також зворотних впливів свідомості на мову. Проте залиша-

ється слабо розкритою проблема впливу національної самосвідомості на суспільні процеси, її моделюючі впливи у сьогочасі, а також впродовж філогенези, на конкретному українському ґрунті та українських історичних реаліях. В контексті психолого-теоретичних передумов формування етнонаціосвідомості виділено низку чинників, від яких прямо залежить успішність її зародження й розвиток – сутність і стан загальної самосвідомості, життєве психічне настановлення як інтегральний вияв ментальності, етнопсихогенеза та історична пам'ять, структура і конкретний функціональний статус понять «етнос», «нація», «націоналізм», «глобалізм».

Психологічний аспект виступає важливим чинником у становленні нації. Прихильники психологічної теорії нації (Е. Ренан, Р. Бауер, У. Коннор) вважають, що в генезисі нації превалюють психологічні чинники: спільна національна психологія, спільний характер, історична доля, солідарність, свідомість та воля. Основи психологічної теорії нації сформував Е. Ренан. На його думку, національну спільноту формують мова, інтереси, раса, релігійні переконання, територія тощо. До найвагоміших елементів, що утворюють націю, мислитель відніс духовну спільність, яка базується на єдиній історичній пам'яті. За Е. Ренаном, нація – це духовна сім'я, результат глибоких взаємодій. Одним з найпомітніших послідовників психологічної концепції нації по праву вважається відомий австромарксист О. Бауер. Він визначає націю як «сукупність людей, пов'язаних спільністю характеру на основі спільності долі». На його думку, головною ознакою нації є національний характер, її психічні особливості, а культура, мова виконують підпорядковану роль. При цьому під національним характером Бауер розуміє суму духовних та фізичних властивостей, які відрізняють одну націю від іншої, а різниця національних характерів проявляється в різному відчутті і реагуванні, в різному мисленні з приводу певних явищ. Отже, в основу психологічної теорії нації покладене розуміння того, що індивіди мають спільні психологічні риси та способи поведінки – «національну душу», «національний характер».

Можливість тривалого існування нації обумовлюється функціонуванням і постійним вдосконаленням її внутрішнього змісту, що знаходить відображення в національній свідомості та самосвідомості, національних цінностях, інтересах, смаках і самооцінках, національній культурі і мові. Прояв всіх цих компонентів складає життя нації.

Кожна нація має свою національну свідомість, що виражається у складній сукупності соціальних, політичних, економічних, етичних, естетичних, філософських, релігійних та інших поглядів і переконань, що характеризують певний рівень її духовного розвитку. Національна свідомість є продуктом тривалого історичного розвитку, а його центральним компонентом виступає національна самосвідомість. Крім останньої, до структури національної свідомості входять й інші елементи, наприклад усвідомлення нацією необхідності своєї єдності, цілісності і згуртованості в ім'я реалізації своїх інтересів, бережливе відношення нації до своїх матеріальних і духовних цінностей.

Національна свідомість існує на теоретичному, науковому та буденному рівнях. Якщо теоретичний рівень національної свідомості є науково оформленою конструкцією, що складається з ідеологічних поглядів, ідей, програм, норм, цінностей, що вироблені нацією за тривалий час її існування і визначають стратегію її розвитку, то буденний рівень національної свідомості включає потреби, інтереси, цінності, стереотипи, орієнтації, настрої, звичаї і традиції членів цієї спільноти, що виявляються в повсякденному житті і діяльності. Всі ці компоненти знаходяться у тісній єдності, вони нерозривно пов'язані один з одним.

Національна самосвідомість, будучи ядром національної свідомості, є результатом осмислення людьми своєї приналежності до певної етнічної спільноти і місця останньої

в системі суспільних відносин. В основі прояву національної самосвідомості лежить феномен етнічної ідентифікації – етнічності, тобто формування стійких уявлень людини про себе як про члена конкретної етнічної групи. Явище етнічної ідентифікації може мати як індивідуальні, так і колективні форми. Колективна етнічна ідентифікація відображає спільність культурних компонентів протягом життя багатьох поколінь, створює відчуття неперервності при змінах поколінь у даній етнічній спільноті.

До головних факторів, які забезпечують та підкріплюють етнічну ідентифікацію відносять державотворення, військову мобілізацію та релігію. Численні історичні приклади показують, що заснування об'єднаного політичного утворення відіграло провідну роль у розвитку чуття етнічної спільноти. Війна мобілізує етнічні почуття й свідомість, стає об'єднувальною силою в житті спільноти і забезпечує спогадами та міфами наступні покоління. Релігія відіграє важливу духовну та соціальну роль, консервуючи обряди й традиції та переказуючи нащадкам спогади про спільне етнічне походження. Можна стверджувати, що війни й завоювання, вигнання і поневолення, прибуття іммігрантів та релігійне навернення, як свідчать численні історичні приклади, радше підживили, ніж зруйнували чуття етнічної належності у багатьох етнічних спільнот.

Існує три форми ідентифікації: звичайне емоційне ототожнення себе з реальною чи вигаданою особою; включення себе до окремої номінальної соціальної групи (вікової, національної і т.ін.); зарахування індивідом себе до реальної соціальної групи чи колективу із відчуттям приналежності до них. Головним чинником включення індивідом себе до тієї чи іншої групи виступає емоційність, що сприяє активному засвоєнню соціальної поведінки, прийняттю тих групових норм та моральних цінностей, які виробили члени даної групи чи колективу. Але таке засвоєння чи копіювання психологічних процесів не завжди буває загальноприйнятим і раціональним. Тому найбільш ефективною і корисною формою ідентифікації виступає така ідентифікація, що включає в себе колективістські моральні принципи та цінності, вироблені в колективах та засновані на спільній реальній діяльності. Природа етнічної ідентифікації має багаторівневий характер. Індивіди можуть на різних рівнях ідентифікації відчувати свою належність водночас до кількох етнічних спільнот. Можна навести приклад, коли одна людина одночасно ідентифікує себе з кількома етнічними спільнотами різного рівня: українець (основний етнічний підрозділ, етнос), гуцул (етнографічна група, субетнос), слов'янин (метаєтнічна спільність).

Культурно-історичними детермінантами національної самосвідомості виступають історичне минуле і традиції народу, його звичаї і норми поведінки, а також перекази, зафіксовані в усній і письмовій формі, пам'ятки культури та мистецтва.

Національна самосвідомість практично неможлива без функціонування національної мови, бо мова служить засобом її вираження і формування. Національна самосвідомість проявляється в ідеях, поглядах, відчуттях, думках, емоціях, настроях, виражаючи зміст, рівень і особливості уявлень членів нації щодо своєї ідентичності й відмінності від представників інших спільнот; національних цінностей та інтересів; історії нації, її нинішнього стану і перспектив розвитку; місця своєї соціально-етнічної спільноти у внутрішньодержавних, міждержавних і міжнаціональних відносинах.

Потрібно зазначити, що інтенсивність прояву національної самосвідомості в окремих представників етнічної спільноти далеко не однакова. Цей прояв може бути частково чи повністю відсутнім. У дорослих членів етносу він ослаблений в тих випадках, коли вони не мають контактів з представниками інших народів. Національна самосвідомість виявляється у ставленні до інших націй. Там, де між двома етнічними спільнотами завжди існували тісні зв'язки і співпраця, звичайно формувалася позитивна установка на взаємне сприйняття, що передбачає терпимість до існуючих відмінностей. Якщо

контакти між народами не зачіпали їх життєвих інтересів, ці народи могли бути індиферентні один до одного. Інша справа, коли вони тривалий час знаходились в стані конфлікту і ворожнечі. Тоді вироблялася в основному негативна психологічна установка.

Відповідно до результатів соціально-психологічних досліджень, опублікованих американським журналом «Тайм Мірроу Сентер», поляки і німці не люблять один одного; німці, у свою чергу, зарозуміло відносяться до турків; французи відчують недовіру до американців; росіяни й українці недолюблюють азербайджанців; угорці погано сприймають румунів та арабів, а в Словаччині те саме спостерігається по відношенню до угорців. У Європі найбільш відкидуваною є етнічна група циган: їх активно не люблять більшість чехів, угорців, німців і іспанців.

Особливу роль у житті нації відіграють її національні інтереси, що відображають цінності етнічної спільноти і служать збереженню її єдності і цілісності. Вони є найважливішою рушійною силою поведінки і діяльності як окремих осіб, так і нації, держави в цілому.

Утиски інтересів нації завжди розглядаються її членами як замах на їхню свободу і життєві права. Володіючи розвинутою національною свідомістю, представники різних етнічних спільнот прагнуть до єдності, не поступаються своїми національними інтересами, захищаючи їх усіма можливими засобами, не тільки політичними, а й правовими, а також збройним шляхом. Національні інтереси російського народу, наприклад, завжди виражалися в прагненні його представників жити у мирі з іншими націями, у бажанні надавати їм допомогу і підтримку і, таким чином, зберігати атмосферу дружби й взаємодопомоги в багатонаціональному російському суспільстві, забезпечуючи тим самим його згуртованість.

В основі національних інтересів лежать цінності нації – сукупність духовних ідеалів її представників, в яких знайде віддзеркалення своєрідність історичного розвитку та культури. Національні цінності виступають у ролі соціальних і психологічних регуляторів поведінки людей однієї етнічної приналежності. Специфіки національним інтересам надають національні смаки, що є історичною своєрідністю в розумінні, оцінках і ставленні до значущих цінностей, явищ життя, хорошого і поганого у більшості представників тієї або іншої етнічної спільноти. Національні смаки проявляються в поведінці, побутовій культурі, способі життя, домашньому вбранні, одязі, у стосунках між людьми, в мистецтві, літературі, живописі, танцях і музиці представників конкретних етнічних спільнот. Культура і мова нації забезпечують остаточну образність її життя. Національна культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей нації, а також основних способів її взаємодії з природою і представниками інших етнічних спільнот. Культура цементує життя нації, забезпечуючи функціонування її соціальних інститутів, наповнюючи їх повноцінним, значущим для всіх людей змістом, виявляючись у специфічних інтересах, складі розуму і способі життя, традиціях і моральних нормах, зразках міжособової і міжгрупової поведінки і самовираження.

Різні культури формують і різні типи поведінки, способи життя і діяльності. Західна культура виховує індивідуалізм і надмірне самолюбство. Східна культура орієнтується на підпорядкування особистих інтересів цінностям групи. Російська культура формувала особистість, яка повинна підпорядковувати свої дії і вчинки суспільству в цілому. Національна мова, будучи дієвим засобом спілкування, накопичення та вираження досвіду членів нації, дозволяє додати їх культурі і всьому життю специфічного звучання і самовираження. І, звичайно ж, на її основі виникають і постійно виявляються взаємні симпатії, довірливість міжособистісних стосунків, сумісність усіх представників нації, що функціонують в результаті як єдиний і неподільний організм.

Будь-яка спільнота людей, будь-які стосунки між ними виникають, зміцнюються і функціонують лише до тих пір, доки зберігається феномен «ми», тобто доки всі люди (або їх більшість) вважають себе приналежними до даної нації, ідентифікують себе з нею. «Ми» є не що інше, як відображення у свідомості конкретної соціальної спільноти факту об'єктивних умов співіснування її представників.

Для стійкості феномена «ми» неминуче повинен існувати феномен «вони», тобто інша нація, не схожа, що відрізняється від нас істотно, а тому залишається загадковою, незрозумілою і, отже, є джерелом всіляких несподіванок, небезпек. Саме усвідомлення того, що є «вони», у свою чергу породжує прагнення самовизначитися по відношенню до «них», відокремитися від «них» у ролі «ми». Феномен «вони», так, як і феномен «ми», має свою реальну основу. Якщо об'єктивні умови життя і діяльності людей, психологічним відображенням яких є феномени «ми» й «вони», співпадуть, виявляться однаковими, протиставлення однієї нації іншою рано чи пізно згасне.

Аналізуючи ідею Л. Фейєрбаха про заміну категорії «я» як суб'єкта пізнання на категорію «я і ти», Б.Ф. Поршнев прийшов до висновку, що соціальна психологія стає наукою лише тоді, коли на місце вихідного психологічного явища стають не «я і ти», а «ми і вони», а на місце стосунків двох особистостей – взаємовідношення двох спільнот. Тим не менше «ми» завжди наділяли себе великою кількістю переваг, ніж «вони». Люди схильні переоцінювати переваги «своєї» нації і, навпаки, применшувати сильні сторони інших.

«Наші» ідеї, погляди, почуття, поведінка більш правильні, більш справедливі, ніж «їхні». При цьому мова йде не про реальне порівняння, тобто не про те, що краще, якщо виходити зі здорового глузду і життєвої логіки. Такого зіставлення простий чоловік зазвичай не робить. «Чуже» здається «поганим» не тому, що воно чомусь гірше за «своє», а тому, що воно «чуже».

Функцію міжгрупової диференціації (поділу на «ми» й «вони») виконують атрибутивні процеси, які проявляються в ході пізнання людьми один одного. Під атрибуцією в широкому сенсі слова звичайно розуміється приписування соціальним об'єктам (людині, групі, соціальній спільноті) характеристик, не представлених в ході безпосереднього сприйняття. Необхідність атрибуції обумовлена тим, що інформація, що отримується у процесі спостереження і пізнання, недостатня для адекватної взаємодії з соціальним оточенням і потребує додаткового «домислення».

Функціонування феноменів «ми» й «вони» є результатом вияву не тільки атрибутивних процесів, але і феномену психологічного захисту нації. Психологічний захист – сукупність проявлення несвідомих і свідомих, регульованих спонтанно механізмів усунення з національної свідомості станів тривоги та напруженості, неприємних, травматичних переживань, емоцій і почуттів, а також будь-якого внутрішнього дискомфорту, пов'язаного зі спілкуванням і взаємодією з представниками інших націй.

Психологічний захист може діяти спонтанно (несвідомо), а може використовуватися спеціально (усвідомлено) у певних інтересах. Наприклад, під час і після трагічних подій 1994 – 1996 років у Чечні на сторінках російської преси та на екранах телевізорів стали з'являтися матеріали, в яких висловлювалася думка про давнє «вороже ставлення» чеченців до росіян. З глибин історії почали витягуватися відповідні приклади і факти. За допомогою засобів масової інформації офіційна влада намагалася таким чином зняти у представників російського та інших народів Росії зайву дискомфортну напругу, пов'язану з сучасними подіями у Чечні.

Психологічний захист здійснюється в різних формах. Одна з них, що має назву протилежної реакції, являє собою процес формування негативного ставлення до представників тієї чи іншої нації на основі первинного без-свідомого, емоційного відкидання будь-

якої ідеї, яка здається неприйнятною, боляче зачіпає самолюбство, але при неупередженому раціональному сприйнятті не повинна була б відкидатися. У результаті протилежної реакції нерідко формується ставлення представників того чи іншого народу, повністю протилежне витісненому у несвідоме, що викликає взаємний дискомфорт. Так, у свідомості росіян сформувалася думка, що з чеченським сепаратизмом можна покінчити тільки військовими засобами. Інша форма психологічного захисту, що отримала назву психологічного витіснення, полягає в активному неусвідомленому усуненні зі сфери свідомого представників тих чи інших націй і перекладі у сферу несвідомого неприйнятних для них думок, спогадів, переживань. Такий переклад дозволяє ніби обійти, уникнути або локалізувати конфлікт між свідомим і несвідомим, викликаний будь-якими фактами національного приниження або образами, що раніше мали місце. При ослабленні дії цього механізму в психіці представника конкретної нації все, що піддалося витісненню зі сфери несвідомого, здатне прориватися у сферу свідомого у формі різкої зміни ставлення до чогось, когось на протилежне.

Завжди спостерігається закономірність: у період загострення відносин між націями, народностями з суспільної свідомості витісняються позитивні почуття, думки, цінності, переживання, події і, навпаки, посилюються негативні настрої й установки. Треба брати до уваги і прояв такої форми захисту нації, як психологічний смисловий бар'єр, який є взаємним нерозумінням, що виникає між людьми і викликається тим, що одне і те ж явище має для них різне смислове значення і неоднозначне тлумачення внаслідок приналежності до різних національних культур.

Наприклад, у деяких східних країнах прийнято знімати взуття перед входом до житла. В європейських державах, навпаки, гостя пропускають у будинок у взутті. Те ж саме стосується і жестів. Рухи головою, плечима, руками, хода, погляд в однотипних ситуаціях у різних народів означають не одне й те ж. У зв'язку з цим у новому національному середовищі людина може потрапити в незручне становище.

Так, для іспанця дотик співрозмовника до мочки вуха – образа. Для грека такою же образою буде піднята рука з відкритою долонею в його бік. Говорячи «так», грек, турок, болгарин будуть повертати голову вправо і вліво, що для більшості європейців означає «ні». Африканці і азіати рахують на пальцях не так, як це роблять у Парижі і Вашингтоні. Японець починає з відкритої руки, загинає великий палець на рахунок «один», вказівний – на рахунок «два» і так далі; коли всі пальці загнуті, починається зворотний процес – відігнути мізинець – «один», безіменний палець – «два». Або інший жест, який має різні тлумачення: великий і вказівний пальці складені у вигляді кільця. Для американця – це «о'кей», для жителів французького Середземномор'я – «нуль» або «ніщо», для тунісця – «я тебе вб'ю», для японця – «гроші». Вказівний палець, прикладений до скроні, висловлює дурість у Франції, розум – в Голландії. З точки зору італійця з Флоренції, палець у повіки – прояв доброзичливості, а для іспанця цей жест означає недовіру; француз же буде вважати, що його приймають за брехуна.

Таким чином, кожен народ і його культура унікальні, й існують елементи розбіжностей, відмінностей, які при їх взаємодії на рівні безпосереднього спілкування можуть виступати як смислові бар'єри. Існує і така форма психологічного захисту, як психологічна проекція. Психологічна проекція, що полягає у свідомому або несвідомому перенесенні представниками тієї чи іншої нації власних рис, станів, переживань на інших людей. Проекція може бути творчою чи деструктивною, набувати вигляду або несвідомої спроби в критичній ситуації знайти «цапа-відбувайла», або інтерпретації ситуацій, подій з перенесенням на них власних почуттів, власного досвіду, або несвідомого приписування представникам інших націй власних морально несхвалюваних, небажаних думок, почуттів, дій.

Проекція може проявлятися й у вигляді несвідомих спроб представників тієї чи іншої нації позбутися нав'язливої ідеї, внутрішнього морального конфлікту шляхом звинувачення представників інших етнічних спільнот в якихось гріхах. Експериментальні дослідження показують: якщо якась група людей, що складається з більшості представників однієї нації і меншості представників інших націй, потрапляє в складну, критичну, невизначену, виснажливу ситуацію, з якої можна вийти шляхом власної активності, але це не вдається, то несвідомо пошук винних нерідко йде шляхом звинувачення національної меншини. Іноді психологічна проекція виявляється у взаємних претензіях, звинуваченнях. І далеко не завжди ці взаємні закиди представників різних народів служать інтересам загальної справи. Нерідко єдиною підставою для них є прагнення людей знайти вихід своїй дратівливості, своїм образам. Подібні реакції в цілому збігаються з загальнолюдськими механізмами зняття психічної напруги.

Психологія нації має свою структуру і включає наступні системоутворювальні компоненти: національний характер, національний темперамент, національний склад розуму, національні почуття і настрої, національні традиції і звички.

Національний характер – це сукупність найбільш стійких, характерних для даної національної спільноти особливостей сприйняття навколишнього світу і форм реакцій на нього. Національний характер являє собою, перш за все, певну сукупність емоційно-чуттєвих проявів, виражаючись, в першу чергу, в емоціях, почуттях і настроях.

Поняття «національний характер» увійшло до наукового обігу з буденного життя, повсякденної мови і має збірне, узагальнювальне значення. Воно важко піддається дослідженню. У прояві його змісту важко знайти стійкі закономірності.

В аналітичному контексті прийнято вважати, що національний характер – складовий елемент і одночасно основа («платформа», «базовий рівень») психічного складу нації в цілому, національної психології як такої. Складна сукупність в основному емоційних (національний характер) і більш раціональних (національна свідомість) взаємообумовлених елементів якраз і є «психічний склад нації» – та сама «духовно-поведінкова специфічність», яка і робить представників однієї національно-етнічної групи несхожими на представників інших таких груп. Психічний склад нації – основа всієї національно-етнічної психології, вже як сукупності цього «складу» і визначеної ним поведінки.

Національний темперамент обумовлює емоційно-експресивну специфіку поведінки і вчинків людей як представників певної етнічної спільноти, характеризує своєрідність їх поведінкової активності. Він буває, наприклад, «збудливим» і «бурхливим», або, навпаки, «спокійним» і «уповільненим». Представники одних націй (наприклад, французи, італійці, іспанці) емоційні та сприйнятливі. У них за відносно короткий термін може різко виявитися натхнення, прилив емоцій, але так само швидко може наступати і спад подібних реакцій, особливо в складній обстановці. Представники інших націй (наприклад, англійці, скандинави) менш емоційні, більш схильні до логіки у вчинках, виваженої поведінки, менш схильні до зміни настроїв. Національний темперамент може виявлятися в жестах. Так, дослідники встановили, що за годину бесіди типовий фін вживає у середньому тільки один жест, а от італієць жестикулює не менше вісімдесяти разів, француз використовує жести не менше ста двадцяти разів, а мексиканець – навіть сто вісімдесят. Національний темперамент не є темпераментом особи. Відмінності в реактивності та емоційності представників різних етнічних спільнот пояснюються тим, що вироблені впродовж століть традиційні форми поведінки, реагування засвоюються кожним новим поколінням.

Національний склад розуму – це особливості мислення більшості представників тієї чи іншої нації. Механізм розумової діяльності однотипний у представників різних

народів, але кожний з них має свою національну специфіку, яка визначається історичними і соціально-економічними умовами розвитку етнічної спільноти.

Національні особливості мислення виявляються в побудові філософських систем, у написанні книг, статей, у розмові, спілкуванні. Наприклад, для французів властиві вільний і активний перебіг думки, прихильність логіці, яскравість і жвавість уяви, допитливість і щирість гумору. У мисленні англійців виявляються практицизм, конкретність, стриманість уяви, зневага до відстороненого знання. Схильність до абстрактного мислення у німця виявляється в неспішності ухвалення рішень, у всебічному обдумуванні останнього, як правило, німець не йде на ризик, якщо у нього немає впевненості в позитивному результаті справи.

Національні почуття і настрої – це емоційно забарвлене ставлення як до людей своєї етнічної спільноти, її інтересів, цінностей і форм життя, так і до інших народів. Національні почуття довговічні і живучі. Вони формуються протягом багатьох сторіч на основі життєвих умов й історичного досвіду народів. Ці почуття можуть мати як позитивний, так і негативний відтінок. Позитивний відтінок виражається в таких відчуттях, як національна гордість, патріотизм, любов до свого народу, відчуття дружби і братерства по відношенню до інших народів; негативний відтінок проявляється в націоналізмі і шовінізмі, національних і расових забобонах, у стані відчуженості по відношенню до інших народів.

Національні традиції і звички – це правила, норми і стереотипи поведінки, форми спілкування людей, що склалися на основі тривалого досвіду життєдіяльності, міцно укорінені в повсякденному житті, передаються новим членам етнічної спільноти, їх дотримання стало суспільною потребою кожного.

Історичний досвід свідчить, що недостатнє знання національних традицій, звичаїв, смаків нерідко веде до серйозних ускладнень у спілкуванні з представниками інших етнічних спільнот. Значення національних традицій, звичок, їх зміст у різних народів неоднаковий. Так, у англійців яскраво виражена потреба вирішення справи «згідно зі звичаєм». Можна сказати, що якщо американець – раб стандарту, то англієць – раб своїх традицій.

Необхідно мати на увазі, що люди, як правило, досить чутливі до своїх традицій, звичаїв, смаків, тому в спілкуванні доцільно їх не порушувати. Національні традиції, звички виявляються не лише у вчинках, справах, одязі, стилі спілкування, але і в жестах та інших ледве помітних проявах. Це принципово важливо. У кожної людини є несвідомий механізм, який фіксує ситуацію «свій» – «чужий» за ледве помітними проявами.

Таким чином, потрібно зробити висновки із вищесказаного. Треба зазначити, що недостатньо науково розроблені певні елементи психологічної характеристики етнонаціональних спільнот: проблеми психології нації, умов і закономірностей проявів конкретних етнічних, історичних, культурологічних особливостей окремої спільноти. Залишаються недостатньо висвітленими сутності, структури і чинники розвитку етнічної та національної свідомості й самосвідомості, ціннісних орієнтацій, етнічної та національної ідентифікації. Усвідомлення себе представником і носієм таких етнокультурних проявів і складає психологічну сутність національної, етнонаціональної самосвідомості, проте психологічна структура і особливості цього процесу залишаються малодослідженими. Такі обставини негативно позначаються на розв'язанні багатьох практичних питань суспільно-політичного життя держави, належному розвитку тенденцій до консолідації суспільства, у всіх сферах духовного життя і психічного здоров'я людей. Разом з тим успішне започаткування і поглиблення у суспільстві національної самосвідомості неможливе без опанування конкретного історичного досвіду, розуміння

й осмислення історико-психологічних детермінант етнічного та національного постання, соціально-психологічних факторів, що сприяли і гальмували розвиток процесів національного самоусвідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнян С.М. Нация и ее психический состав / Арутюнян С.М. – Краснодар, 1996.
2. Антонюк О.В. Полікультурність як об'єктивний чинник консолідації українського суспільства // Держава і право / О.В. Антонюк. – Вип. 8. – К., 2000.
3. Бороноев А.О. Этническая психология / А.О. Бороноев, В.Н. Павленко. – Л., 1994.
4. Гачев Г.Д. Национальные образы мира / Гачев Г.Д. – М., 1998.
5. Гнатенко П.И. Национальная психология: анализ проблем и противоречий / П.И. Гнатенко, Л.О. Кострюкова. – К., 1990.
6. Гнатенко П.И. Национальная психология : [монография] / Гнатенко П.И. – Днепропетровск, 2000.
7. Крысько В.Г. Введение в этнопсихологию / В.Г. Крысько, Э.А. Саракуев. – М., 1996.
8. Лебон Г. Психология народов и масс / Лебон Г. – М., 1996.
9. Лурье С.В. Историческая этнология / Лурье С.В. – М., 1997.
10. Малий етнополітологічний словник / О.В. Антонюк, В.І. Волобуев, М.Ф. Головатий та ін. – К., 2005.
11. Павленко В.Н. Факторы этнопсихогенеза / В.Н. Павленко, С.А. Таглин. – Харьков, 1993.
12. Політологія. Академічний курс : підручник / Панов М.І. (керівн. авт. кол.). – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К., 2006.
13. Розова О.М. Психосемантика етнічної свідомості / Розова О.М. – К., 2007.
14. Салимова К.И. Восхождение к успеху: (Воспитание в Японии) / Салимова К.И. – М., 1995.
15. Сміт Е. Національна ідентичність / Сміт Е. – К., 1994.
16. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Стефаненко Т.Г. – М., 1999.
17. Этнопсихологический словарь / [под ред. В.Г. Крысько]. – М., 1998.
18. Юм Д. О национальных характерах / Юм Д. – М., 1992.

В.Д. Бородінов, Ю.А. Пащенко

Психологическая характеристика этнонациональных общностей

В данной работе авторы выделяют психологическую основу нации, характеризуют ее основные составляющие: национальное сознание и самосознание, национальные ценности, интересы, национальную культуру и язык, показывают их роль в жизни науки. Также в статье раскрыты системообразующие компоненты структуры национальной психологии: национальный характер, национальный темперамент, национальные традиции и обычаи.

V.D. Borodinov, J.A. Pashchenko

Psychological Description of Ethnonational Communities

In this work authors select psychological basis of nation, characterize its basic constituents: national consciousness and selfconsciousness, national values, interests, national culture and language, show their role in life of science. Also in the article some system components of structure of national psychology: national character, national temperament national traditions are exposed.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2009.